

JAMOAVIY ISHLASH ORQALI O‘QUVCHILARDA ALTRUISTIK KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMLARI

Otajonova Maftuna Sultonmurodovna

Qo‘qonDU assistant-o‘qituvchisi p.f.b.f.d (Phd)

otajonovamaftun@gmail.com

Annotatsiya. *Mazkur maqolada jamoaviy ishlash orqali o‘quvchilarda altruistik kompetensiyani shakllantirishning pedagogik mexanizmlari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda altruistik kompetensiyaning mazmun-mohiyati, uning o‘quvchilar ma‘naviy-axloqiy tarbiyasidagi o‘rni hamda jamoaviy faoliyat orqali rivojlantirish imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, hamkorlikdagi ta‘lim, interfaol metodlar, loyiha asosida o‘qitish, volontyorlik faoliyatlari va kommunikativ muhitning o‘quvchilarda insonparvarlik, empatiya, bag‘rikenglik va ijtimoiy mas‘uliyat kabi altruistik sifatlarni shakllantirishdagi ahamiyati ochib berilgan. Maqolada jamoaviy ishlash asosida altruistik kompetensiyani rivojlantirishning samarali pedagogik usullari va mexanizmlari tavsiya etilgan. Tadqiqot natijalari ta‘lim jarayonida ma‘naviy barkamol, ijtimoiy faol hamda hamkorlikka tayyor shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.*

Kalit so‘zlar: *altruizm, altruistik kompetensiya, jamoaviy ishlash, hamkorlikdagi ta‘lim, empatiya, insonparvarlik, ijtimoiy mas‘uliyat, bag‘rikenglik, interfaol metodlar, loyiha asosida o‘qitish, volontyorlik faoliyati, kommunikativ kompetensiya, pedagogik mexanizmlar, ma‘naviy-axloqiy tarbiya.*

Bugungi globallashuv jarayonida ta‘lim tizimi oldida turgan muhim vazifalardan biri — yosh avlodni nafaqat bilimli va raqobatbardosh, balki ijtimoiy faol, insonparvar hamda hamkorlikka tayyor shaxs sifatida tarbiyalashdan iboratdir. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda o‘quvchilarning kommunikativ, ijtimoiy va ma‘naviy kompetensiyalarini rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Shu nuqtai nazardan, o‘quvchilarda altruistik kompetensiyani shakllantirish dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Altruistik kompetensiya insonning boshqalarga yordam berishga tayyorligi, jamoa manfaatlarini qadrlashi, hamkorlik va o‘zaro qo‘llab-quvvatlash asosida faoliyat yuritish qobiliyatini ifodalaydi.

Altruistik kompetensiyani rivojlantirishda jamoaviy ishlash muhim pedagogik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Chunki jamoada faoliyat olib borish jarayonida o‘quvchilar bir-birining fikrini tinglash, o‘zaro yordam ko‘rsatish, mas‘uliyatni bo‘lishish va umumiy maqsad sari hamkorlikda harakat qilish ko‘nikmalarini egallaydilar. Jamoaviy ishlash o‘quvchilarda hamjihatlik, bag‘rikenglik, empatiya va ijtimoiy mas‘uliyat kabi altruistik sifatlarning shakllanishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, guruhli topshiriqlar, loyiha ishlari, muammoli vaziyatlar va interfaol metodlar orqali tashkil etilgan hamkorlikdagi

faoliyat o'quvchilarning ijtimoiy faolligini oshiradi hamda ularni jamiyat manfaatlariga daxldorlik hissi bilan tarbiyalaydi. Pedagogika va psixologiya fanlarida jamoaviy faoliyatning shaxs rivojlanishiga ta'siri ko'plab olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Jamoada ishlash jarayonida o'quvchilarning nafaqat bilimi, balki ijtimoiy munosabatlari, axloqiy qarashlari va insoniy fazilatlarini ham rivojlanadi. Ayniqsa, hamkorlikdagi ta'lim texnologiyalari o'quvchilarning o'zaro muloqotga kirishish, bir-birini tushunish va qo'llab-quvvatlash ko'nikmalarini mustahkamlaydi. Natijada o'quvchilar orasida do'stona muhit, o'zaro ishonch va hamkorlik madaniyati shakllanadi.

Ta'lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuv asosida o'quvchilarning ijtimoiy va ma'naviy kompetensiyalarini rivojlantirishga katta e'tibor qaratilayotgan bir paytda, altruistik kompetensiyani shakllantirishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli jamoaviy ishlash orqali o'quvchilarda altruistik kompetensiyani rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari, metodlari va mexanizmlarini ilmiy jihatdan tadqiq etish zarurati mavjud. Mazkur maqolada jamoaviy ishlashning o'quvchilarda altruistik kompetensiyani shakllantirishdagi o'rni, uning pedagogik va psixologik asoslari hamda ta'lim jarayonida qo'llaniladigan samarali mexanizmlar ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

O'quvchilarda altruistik kompetensiyani shakllantirish hamda jamoaviy ishlashning pedagogik imkoniyatlarini o'rganish zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarining dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, hamkorlikdagi ta'lim, ijtimoiy faollik, empatiya va insonparvarlik fazilatlarini rivojlantirish masalalari ko'plab olimlarning ilmiy tadqiqotlarida o'z aksini topgan.

Jan Piaje o'zining kognitiv rivojlanish nazariyasida bolaning ijtimoiy muhit bilan faol muloqoti uning tafakkuri va axloqiy qarashlarini rivojlantirishini ta'kidlagan. Olimning fikricha, jamoaviy faoliyat jarayonida o'quvchilar bir-birining fikrini tinglash, muammolarni birgalikda hal qilish va hamkorlikda qaror qabul qilish ko'nikmalarini egallaydilar. Bu esa ularda ijtimoiy mas'uliyat va altruistik munosabatlarning shakllanishiga xizmat qiladi. Albert Banduraning ijtimoiy o'rganish nazariyasiga ko'ra, o'quvchilar altruistik xulq-atvorni kuzatish, taqlid qilish va ijtimoiy tajriba orqali egallaydilar. U o'quvchilarning jamoada ishlash jarayonida bir-birining ijobiy xatti-harakatlaridan o'rnak olishlari altruistik kompetensiyaning rivojlanishiga yordam berishini ilmiy jihatdan asoslab bergan. Jerom Bruner ta'limda hamkorlikka asoslangan o'qitishning ahamiyatini alohida ta'kidlab, bilimlarni o'zlashtirish jarayoni ijtimoiy muloqot orqali samarali amalga oshirishini qayd etgan. Uning fikricha, jamoaviy ishlash o'quvchilarning nafaqat bilish faoliyatini, balki ijtimoiy va axloqiy kompetensiyalarini ham rivojlantiradi. Kooperativ ta'lim texnologiyalarini tadqiq qilgan David Jonson va Roger Jonson jamoaviy ishlashning o'quvchilar shaxsiga ijobiy ta'sirini ilmiy jihatdan asoslab berganlar. Ularning tadqiqotlariga ko'ra, hamkorlikdagi ta'lim jarayonida o'quvchilarda o'zaro yordam, ishonch, empatiya va mas'uliyat hissi

rivojlanadi. Ayniqsa, guruhli faoliyat o'quvchilarning altruistik xulq-atvorini shakllantirishda samarali vosita ekanligi qayd etilgan.

Robert Slavin ham kooperativ ta'lim metodlari bo'yicha tadqiqotlar olib borib, jamoaviy ishlashning o'quvchilarning akademik natijalari bilan bir qatorda ularning ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi rolini yoritgan. Olimning fikricha, jamoaviy topshiriqlar orqali o'quvchilar bir-biriga yordam berish, mas'uliyatni his qilish va umumiy maqsad yo'lida hamkorlik qilish ko'nikmalarini egallaydilar. Axloqiy rivojlanish nazariyasi asoschisi Lorens Kolberg insonning axloqiy qarashlari ijtimoiy muhit va muloqot jarayonida shakllanishini ta'kidlagan. Uning nazariyasiga ko'ra, jamoaviy faoliyat jarayonida o'quvchilar adolat, hamkorlik va boshqalarga yordam berish kabi axloqiy tamoyillarni anglay boshlaydilar. Bu esa altruistik kompetensiyaning rivojlanishiga xizmat qiladi.

O'zbek pedagog olimlari tomonidan ham jamoaviy tarbiya va ma'naviy-axloqiy kompetensiyalarni rivojlantirish masalalari tadqiq etilgan. Abdulla Avloniy yoshlar tarbiyasida jamoaviylik, hamjihatlik va insonparvarlik fazilatlarini muhim deb hisoblagan. Shuningdek, Saidahrur G'ulomov va Qozoqboy Yo'ldoshev kabi olimlar ta'lim jarayonida ma'naviy-axloqiy tarbiyani kuchaytirish hamda o'quvchilarda ijtimoiy faollikni rivojlantirish masalalarini o'rganganlar. So'nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlarda loyiha asosida o'qitish, kooperativ ta'lim, trening va interfaol metodlarning o'quvchilarda altruistik kompetensiyani shakllantirishdagi samaradorligi ilmiy jihatdan asoslangan. Tadqiqotchilar jamoaviy ishlash jarayonida o'quvchilarda hamkorlik, bag'rikenglik, o'zaro yordam va insonparvarlik kabi sifatlar shakllanishini ta'kidlaydilar. Ayniqsa, volontyorlik faoliyatlari, ijtimoiy loyihalar va guruhli topshiriqlar o'quvchilarning altruistik xulq-atvorini rivojlantirishda muhim pedagogik vosita sifatida baholanadi. Tahlil qilingan ilmiy manbalar shuni ko'rsatadiki, jamoaviy ishlash o'quvchilarda altruistik kompetensiyani shakllantirishning samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Biroq mazkur yo'nalishda altruistik kompetensiyani rivojlantirishning aniq pedagogik mexanizmlari va innovatsion texnologiyalarini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha ilmiy tadqiqotlar olib borish zarur hisoblanadi.

Jamoaviy ishlash o'quvchilarda altruistik kompetensiyani shakllantirishning muhim pedagogik vositalaridan biri hisoblanadi. Chunki jamoada faoliyat olib borish jarayonida o'quvchilar bir-birini tushunish, hamkorlik qilish, o'zaro yordam ko'rsatish va umumiy maqsad yo'lida birgalikda harakat qilish ko'nikmalarini egallaydilar. Ayniqsa, ta'lim jarayonida tashkil etilgan guruhli faoliyatlar o'quvchilarda insonparvarlik, bag'rikenglik, empatiya va ijtimoiy mas'uliyat kabi altruistik sifatlarning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Jamoaviy ishlash orqali altruistik kompetensiyani shakllantirishning birinchi mexanizmi — hamkorlikdagi faoliyatni tashkil etish hisoblanadi. Guruhlarda ishlash jarayonida o'quvchilar umumiy vazifani bajarish uchun o'zaro fikr almashadilar, bir-biriga yordam beradilar va mas'uliyatni bo'lishadilar. Bunday faoliyat o'quvchilarda

jamo'a manfaatlarini shaxsiy manfaatlardan ustun qo'yish ko'nikmasini shakllantiradi. Masalan, guruhli loyiha yoki jamoaviy topshiriqlar davomida kuchli o'quvchilarning boshqalarga yordam berishi o'zaro qo'llab-quvvatlash muhitini yuzaga keltiradi.

Ikkinchi mexanizm — o'zaro yordam va qo'llab-quvvatlash muhitini yaratishdir. Ta'lim jarayonida o'qituvchi tomonidan sog'lom psixologik muhit yaratilsa, o'quvchilar bir-birining muvaffaqiyatidan quvonish, qiyinchiliklarga duch kelgan tengdoshlariga yordam berish va hamkorlikda muammoni hal qilishga intiladilar. Bu esa ularda empatiya va insonparvarlik fazilatlarini rivojlantiradi. Ayniqsa, guruhdagi o'zaro ishonch altruistik munosabatlarning shakllanishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Uchinchi mexanizm — interfaol metodlardan foydalanishdir. "Aqliy hujum", "Klaster", "Bahs-munozara", "Rolli o'yin", "Case study" kabi interfaol metodlar o'quvchilarni jamoaviy fikrlashga, boshqalarning nuqtai nazarini hurmat qilishga va muammolarni birgalikda hal etishga o'rgatadi. Rolli o'yinlar jarayonida o'quvchilar turli ijtimoiy vaziyatlarni his qilish orqali boshqalarning his-tuyg'ularini tushunishga harakat qiladilar. Bu esa altruistik kompetensiyaning asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo'lgan empatiya ko'nikmasini rivojlantiradi.

To'rtinchi mexanizm — loyiha asosida o'qitish texnologiyasidir. Jamoaviy loyihalar orqali o'quvchilar ijtimoiy muammolarni birgalikda o'rganadilar va ularni hal qilish yo'llarini ishlab chiqadilar. Masalan, ekologik muammolar, ehtiyojmand insonlarga yordam ko'rsatish yoki maktab hayotini yaxshilashga qaratilgan loyihalar o'quvchilarda ijtimoiy faollik va mas'uliyat hissini shakllantiradi. Bunday faoliyat altruistik xulq-atvorning amaliy namoyon bo'lishiga imkon yaratadi.

Beshinchi mexanizm — volontyorlik va ijtimoiy faoliyatlarni tashkil etish hisoblanadi. O'quvchilarning xayriya aksiyalari, hasharlarda ishtirok etishi, nogironligi bo'lgan shaxslar yoki ehtiyojmand oilalarga yordam ko'rsatishi ularda insonparvarlik va saxovatpeshalik tuyg'ularini kuchaytiradi. Jamoaviy volontyorlik faoliyatlari o'quvchilarning boshqalarga nisbatan befarq bo'lmaslik, ijtimoiy muammolarni anglash va jamiyat oldidagi mas'uliyatni his qilishiga yordam beradi.

Oltinchi mexanizm — kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishdir. Jamoaviy ishlash davomida o'quvchilar bir-biri bilan muloqot qilish, tinglash, fikrini erkin ifodalash va kelishmovchiliklarni tinch yo'l bilan hal qilishni o'rganadilar. Bu esa ularda tolerantlik, bag'rikenglik va o'zaro hurmat kabi altruistik fazilatlarining shakllanishiga xizmat qiladi.

Yettinchi mexanizm — o'qituvchining pedagogik namunasidir. O'qituvchining o'quvchilarga nisbatan adolatli, mehribon va insonparvar munosabati jamoada ijobiy psixologik muhit yaratadi. Pedagogning shaxsiy namunasi o'quvchilarning altruistik xatti-harakatlarni o'zlashtirishida muhim tarbiyaviy vosita bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, jamoaviy ishlash jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayanish ham altruistik kompetensiyani rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Hamjihatlik, mehr-oqibat, o‘zaro yordam, bag‘rikenglik va insonparvarlik kabi qadriyatlar asosida tashkil etilgan faoliyatlar o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy dunyoqarashini boyitadi.

Xulosa qilib aytganda, jamoaviy ishlash o‘quvchilarda altruistik kompetensiyani shakllantirishning samarali pedagogik mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Hamkorlikdagi faoliyat, interfaol metodlar, loyiha ishlari, volontyorlik faoliyatlari va sog‘lom psixologik muhit orqali o‘quvchilarda insonparvarlik, empatiya, ijtimoiy mas’uliyat va o‘zaro yordam ko‘nikmalarini rivojlantirish mumkin. Natijada jamiyat manfaatlarini qadrlaydigan, ma’naviy barkamol va ijtimoiy faol shaxslar shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jan Piaje. The Moral Judgment of the Child. – London: Routledge & Kegan Paul, 1932. – 420 b.
2. Albert Bandura. Social Learning Theory. – New Jersey: Prentice Hall, 1977. – 247 b.
3. Jerom Bruner. The Process of Education. – Cambridge: Harvard University Press, 1960. – 97 b.
4. David Johnson va Roger Johnson. Cooperation and Competition: Theory and Research. – Minnesota: Interaction Book Company, 1989. – 320 b.
5. Robert Slavin. Cooperative Learning: Theory, Research and Practice. – Boston: Allyn & Bacon, 1995. – 286 b.
6. Lorens Kolberg. Essays on Moral Development. – San Francisco: Harper & Row, 1981. – 512 b.
7. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992. – 160 b.
8. Saidahror G‘ulomov. Ma’naviyat asoslari. – Toshkent: Sharq, 2018. – 240 b.
9. Qozoqboy Yo‘ldoshev. Ta’lim va tarbiya nazariyasi. – Toshkent: Fan, 2020. – 288 b.